

Česká recepcce Houellebecqova *Podvolení*

Poznámky k otázce literárních a mimoliterárních kritérií

Karel Střelec

Katedra romanistiky

Filozofická fakulta Ostravské univerzity

Czech Reception of Houellebecq's Submission

Notes on Issues of Literary and Non-literary Criteria

Litikon, 2021, Vol. 6, No. 1-2, pp. 5-15

The following paper focuses on the analysis and comparison of the review and critical responses that have dealt with the novel *Submission* by the French novelist Michel Houellebecq in recent years. It is based on the consideration of the dystopian character mode in literature and its close connection with the ideological and social context of the birth time of the given work. Thus, the study tries to verify the introductory hypothesis whether (and possibly to what extent) the evaluation texts are focused on subjective ideological reading, which, on the contrary, sidelines literary and aesthetic criteria. For the needs of our contribution, the analysis is based on a reciprocal sample of the total of seventeen articles from Czech literary (as well as other) non-disciplinary media.

Keywords: Michel Houellebecq, literary criticism, contemporary French literature, dystopia, ideologies

Úvod

Za jedno ze specifik literárních děl obsahujících dystopický modus¹ lze označit jejich provázanost se sociální a politickou atmosférou aktuálního světa, v jehož kontextu vznikají. Reprezentují tak zpravidla vyostřenou, hyperbolizovanou vizi určitého jevu, který ve společnosti rezonuje a je tématem všeobecnější diskuze. Dystopický modus (kromě beletrie i v dalších narativních formách umění, jako např. ve filmu) vždy ostře odráží starosti a strachy dané společnosti (srov. např. Ayed, 2005, s. 105; MacKay Demerjian, 2016, s. 1; Pavlova, 2018, s. 124). Tyto aktuální obavy pak projektuje do vztahu k potenciální anticipované budoucnosti, případně paralelně vyjadřuje kritiku současného stavu společnosti. Při pohledu do minulosti můžeme vysledovat

¹ V našem příspěvku nám nejde o genologické vymezování či (re)definování pojmů; kategorii modu (konkrétně dystopického) chápeme v oblasti negativních variant utopické literatury jako univerzální a zastřešující. Jak ostatně upozornili někteří autoři, žánrová a subžánrová označení jako antiutopie, dystopie a řadu dalších lze chápat synonymicky (srov. Hrtánek 2004, s. 7; Naxera – Stulík – Bílek 2015, s. 8). Modus naopak žánry prostupuje a popisuje podstatný příznak, aspekt díla, jeho významovou vrstvu (srov. Šidák 2013, s. 90–91).

rozmanitou kvantitativní a tematickou distribuci žánrů s dystopickým modem v různých epochách, a to právě v souvislosti s dobově pociťovanými a řešenými problémy dané society, potažmo její větší či menší části. Dystopie takto tvoří organickou součást kolektivní paměti, udržované a předávané literaturou obecně. Přesněji řečeno, jsou výrazem paměti obav, které je možno teprve s časovým odstupem zhodnotit buď jako důvodné, nebo naopak nenaplněné.

Kromě zmíněné možnosti (re)medializace kolektivní paměti však také dystopická díla typicky fungují jako konkrétnější otisk autorského světonázoru a politické či hodnotové orientace. Takto bývají apriorně vnímána, jak podotýká Olga Pavlova: „Kombinace literární fikce s autorskými politickými a společenskými postoji má velmi dlouhou tradici. Někdy autor prohlašuje, že jeho dílo s politikou nemá nic společného, přitom čtenářská obec i recenzenti se shodují, že společenská kritika či politické odkazy z díla když ne trčí, pak přinejmenším pomrkávají“ (Pavlova, 2020, s. 8). Lze ovšem dodat, že v mnoha jiných případech se autoři k těmto vrstvám díla naopak aktivně hlásí, příp. je nepopírají – typicky paratextuálně ve formě předmluvy, doslovu nebo rozhovoru vedeného se spisovatelem v souvislosti s vydáním knihy a podobně. Literární dystopická vize budoucnosti tedy nikdy není pouhým neutrálním konstatováním zasazeným do narativního rámce – obsahuje axiologické a politické úhly pohledu, přirozeně vždy v rozdílné míře implicitnosti nebo explicitnosti. Současně se vztahuje k žité skutečnosti, z níž čerpá prvky konstituující základ vyprávěného pojetí budoucnosti. Je tedy zřejmé, že právě ideové, resp. ideologické hledisko zasahuje do triadického vztahu autor – text – recipient u dystopického modu poměrně výrazně.²

Toto hledisko se nicméně neuplatňuje pouze na úrovni individuálního čtení příjemcem textu, empirickým čtenářem, nýbrž také ve sféře literárněkritického a recenzního posuzování. Z podstaty modu se tak do hodnotícího diskurzu, obklopujícího danou dystopickou knihu, mohou ve významné míře vtírat kritéria politického a ideového smýšlení subjektu kritika či recenzenta.³ Tato náchylnost k ideologickému čtení a posuzování upozadujícímu literární a estetická kritéria jako taková je hypotézou, kterou v našem příspěvku prověřujeme na vybraném příkladu současného vlivného románu reprezentujícího dystopický modus⁴ *Podvolení* (ve

² Nad politickými rovinami interpretací a reflexí v případě překladů z nejnovější ruské literatury (nikoliv konkrétně ve vztahu k dystopické literatuře) uvažoval Josef Šaur ve své studii *Role historického a politického kontextu v aktuální české recepci současné ruské literatury*. Poukazuje v ní na skutečnost, že intenzivnější odezvy se v tuzemském prostoru v posledních letech dostalo těm titulům, které obsahují kritiku moderních ruských dějin a tamní současné politické situace. Podle Šaura je tak v českých reflexích tato ruská literatura zpravidla čtena a vykládána v dimenzích politického pamfletu, což lze pochopitelně považovat za reduktivní přístup (srov. Šaur, 2017, s. 451–460).

³ V obecné rovině je určitá míra subjektivity bezpochyby inherentní složkou činnosti recenzenta a kritika (srov. např. Janoušek, 2018, s. 255–256).

⁴ Viz výše; ve francouzském, resp. frankofonním literárněvědném milieu v souvislosti s *Podvolením* převažují termíny *dystopie* nebo *roman d'anticipation* (anticipační román). Ojedinele je zmiňována také příslušnost k obdobným žánrům, jako např. *science-fiction politique* (politická science-fiction; srov. Smeets, 2015, s. 101), jindy je poukazováno na Houellebecqovo specifické literární prolínání utopického a dystopického principu (srov. Hu, 2016). Konkrétní povahu a principy dystopických elementů tohoto románu rozpracovala ve své graduační práci Martina Košťanská (srov. Košťanská, 2018, s. 47–56); připomeňme jen, že mezi klíčové příznaky dystopického modu zde patří počínající občanská válka, nepokoje, náboženská cenzura ve vzdělávání nebo radikální omezení práv žen v souladu s islámskou věroukou.

francouzském originále *Soumission*) Michela Houellebecqa a na relativně obsáhlém vzorku v České republice zveřejněných kritik a recenzí, které se dílu v posledních letech věnovaly.

Úspěchy a kontroverze

Není nijak objeveným tvrzením, že Houellebecqovo romanopisecké dílo vzbuzuje zájem i rozmanité reakce již od samotné prvotiny, prózy *Extension du domaine de la lutte* (1994; česky 2004 jako *Rozšíření bitevního pole*). Podobně se ve Francii (a často i v dalších zemích) stala literárními událostmi vydání následujících románů, které spojuje pronikavá analýza problémů současnosti s nezřídka kontroverzními obrazy a myšlenkami. Ostatně právě autorovo důsledné zanedbávání politické korektnosti a kousavost literárního stylu (v kombinaci s autorovými mediálními výroky) vedly ve Francii v nedávné minulosti k obviněním a žalobám;⁵ ty byly nicméně následně pravomocně zamítnuty s poukazem na sekularismus a svobodnou možnost kritiky náboženství (srov. např. Šrámek, 2012, s. 1140–1142). Víra, často islám ve vyhocené podobě, společně s absurditou a latentním i perakutním úpadkem Západu nebo izolací jednotlivce, nenalézajícího životní smysl a lásku nahrazujícího sexualitou, patří mezi leitmotivy Houellebecqovy literární tvorby. K nim se vrací i autorův šestý román *Podvolení*, který se ve Francii v roce 2015 zařadil s více než půl milionem prodaných výtisků mezi nejúspěšnější tituly (srov. Dargent a kol., 2015). Vstupu knihy k vrcholu knihkupeckého žebříčku (tedy do kategorie, kam zpravidla spadají žánry populární, lehčí) si povšiml i každoroční vlivný literární přehled deníku *Le Figaro* s konstatováním, že jde o „pozoruhodný fakt tohoto roku, spisovatelé jako Michel Houellebecq, Jean-Christophe Rufin a Delphine de Vigan se dostávají do okruhu autorů bestsellerů. [...] Již dlouho tento žebříček, který každoročně organizuje literární příloha *Le Figaro* od roku 2005, doprovázel podobný typ komentáře: ‚Umístění v nejlepších prodeích si přivlastňují vždy autoři píšící pro širokou veřejnost.‘ Někdy došlo i na jejich hodnocení: ‚Vždyť tito autoři nejsou vlastně ani spisovateli!‘ Nyní bude ovšem potřeba najít jiné argumenty. V tomto novém vydání přicházejí ‚literáti‘ v plné síle: znovu zde najdeme držitele Goncourtovy ceny (Michela Houellebecqa)“ (Aïssaoui, 2016). Rovněž následné české vydání okopírovalo úspěch z autorovy domovské země; v prvním týdnu distribuce se dostalo na druhou příčku všech prodávaných knih v kategorii beletrie a v první desítce se s přestávkami objevovalo řadu týdnů, naposledy na čtvrté pozici v 31. týdnu roku 2016 (Svaz českých knihkupců a nakladatelů, 2016).

Sledované publicistické ohlasy věnované románu se v tuzemských médiích objevily ve dvou vrcholech – první vlna v reakci na originální vydání, resp. paralelně publikovanou německou jazykovou mutaci; druhá, kvantitou dominantnější, je vázána na český překlad a s ním přirozeně širší možnost domácí percepcce. Škála platform, zveřejňujících excerpované recenzní články, se přitom jeví jako překvapivě široká a pestrá. Kromě literárních časopisů a portálů (mj. *Host*, *Literární noviny*, *LaCultura.cz*) byla kniha hodnocena ve všech hlavních seriálních celostátních denících, event. na jejich webových mutacích (*Hospodářské noviny*, *Lidové noviny*, *MF Dnes*, *Právo*), ve veřejnoprávní televizi i rozhlasu (*Český rozhlas – Radio Wave*, portál ČT24) nebo v několika politických a společenských magazínech (*Kontexty*, *Respekt*). V úhrnu

⁵ Tyto negativní ohlasy vyvstaly ve Francii především u muslimské menšiny. Vývoj reprezentace islámského náboženství u Houellebecqa zmapoval ve své studii např. Louis Bousquet, a to včetně případu námi pojednávaného *Podvolení* (srov. Bousquet, 2019, s. 93–108).

(a bez nároků na úplnost) jsme pro potřeby této studie excerpovali sedmnáct článků, které si za cíl stanovily představit, posoudit a zhodnotit Houellebecqův předposlední román. Jak je z naznačeného výčtu patrné, objevují se v něm média rozličných cílových skupin, názorových a ideových orientací i vlastnických poměrů.

Reflexe okolností vydání

Náhodná, nicméně pronikavá a až mrazivá koincidence s mediálně sledovaným útokem islámských teroristů na pařížskou redakci magazínu Charlie Hebdo nerozlučně provázela *Podvolení* od samého vydání francouzského originálu v lednu 2015. Próza tak vstoupila na knižní trh v období, které bezprostředně přineslo zesílení diskurzu propírajícího (ne)integraci muslimské minority a její radikalizaci zejména v západní Evropě.⁶ V krátkém sledu tuto polemiku přizivily další vlny terorismu, mimo jiné opět v Paříži v listopadu téhož roku, v roce 2016 v březnu v Bruselu či v jihofrancouzské Nice během oslav červencového státního svátku. Dějinné okolnosti se tudíž – relativně nevyhnutelně – staly takřka obligatorní součástí publicistických poznámek ke knize.

Recenzenti na tomto tragickém pozadí opakovaně hovoří o mediální senzaci či nevyhnutelnosti čtenářského úspěchu Houellebecqovy prózy, což pregnantně uvádí např. Jan Bělíček: „Stručně řečeno, Houellebecqův román se musel stát bestsellerem“ (Bělíček, 2015). Jan Šícha jej nadto superlativem označuje za nejvlivnější román dneška (srov. Šícha, 2015). Kauzalita úspěchu a okolností se objevuje také v článku Josefa Brože pro portál ČT24, nicméně v pohledu poněkud zjednodušeném a opomíjejícím jiné možné příčiny poptávky po knize. Autor se tak spokojuje s tímto konstatováním: „Od letošního ledna [...] se zařadila mezi nejčtenější romány současnosti. Vedla žebříčky ve Francii, Německu a Itálii; v angličtině se objevila koncem letošního září. Způsobila to souslednost vydání (7. ledna) s okamžikem, kdy v satirickém časopise Charlie Hebdo došlo k teroristickému atentátu na redakci“ (Brož, 2015). Za pomyslnou hru náhody pak lze považovat premiéru českého překladu, která jen krátce předběhla již připomínané podzimní (a řádově tragičtější) teroristické útoky na francouzskou metropoli. Na jistotu všeobecnější aktuálnost tématu vztahu islámu a evropské společnosti, kterou podtrhl další obdobně motivovaný masakr, upozorňuje jako jediný v úvodu své recenze Jiří Peňás: „Psát pár dní po pařížském pátku třináctého o českém vydání románu Michela Houellebecqa *Podvolení*, který ve Francii vyšel v den vraždění v redakci Charlie Hebdo, je trochu zvláštní, neboť zase je vše o něco dál. Jen ta kniha zůstává stejná“ (Peňás, 2015). Atentáty však vnímá jako protiklad ke smyslu knihy, nastiňujícímu provokativní dosažení cílů islámu mírovou cestou.

Pozornost upoutaly také reakce francouzské veřejné a politické scény; mezi nimi se lze v několika případech kritik a ohlasů setkat se zmínkami bezprostředního odmítavého tónu ze strany tehdejšího francouzského předsedy vlády Manuela Vallse.⁷ Ten v hojně citovaném rozhovoru pro rozhlasovou stanici RTL mj. pronesl větu: „La France, ça n'est pas la soumission, la France, ça n'est pas Michel Houellebecq, la France, ça n'est pas l'intolérance, la haine, la peur“ (Manuel Valls, 2015), v českém znění pak: „Francie, to není podvolení, Francie, to není

⁶ Nejnověji byla k této problematice vydána a široce medializována rozsáhlá zpráva vyšetřovací komise francouzského senátu, která popisuje přítomnost radikálního islámu na téměř celém území státu (srov. Mourgue, 2020).

⁷ Kromě něj jsme spíše ojediněle excerpovali zmínku o odezvě političky Marine Le Penové, jejímž pohledem je román možnou předpovědí budoucí reality (srov. Bělíček, 2015).

Michel Houellebecq, Francie, to není netolerance, nenávist, strach“ (přel. K. S.). Zatímco např. v Respektu nebo Kontextech byl přetištěn exaktní překlad, na stránkách A2larmu autor úvod výpovědi pozměnil: „Francie, to není jenom Michel Houellebecq“ (Běliček, 2015). Vložení adverbálního výrazu „jenom“ do citace modifikuje expresi odsudku Houellebecqovy románové vize – není však reálné posoudit, zda jde o nepřesnost a nepozornost, nebo naopak záměrný posun. Jasně kriticky se pak k Vallsově vyjádření na adresu romanopisce postavil pouze Josef Brož, který jej charakterizuje jako laciná srovnání a odsudky (Brož, 2015).

Česká média si v neposlední řadě všimla glos a názorů představitelů svých francouzských protějšků, veskrze bezprostředních, negativních a vycházejících z levicového spektra. Host a Kontexty tak zmínily názor šéfredaktora levicového deníku Libération Laurenta Joffrina, nacházejícího v románu krajně pravicovou rétoriku; Kontexty spolu s Lidovými novinami v recenzích přinesly zmínku o kontroverzním komunistickém novináři Edwym Plenelovi. Jeho požadavek, aby kniha byla cenzurována nebo přinejmenším ignorována, se u českých žurnalistů nesetkal s pochopením, jak ilustruje následující ohlas: „Podivná představa o názorové svobodě tohoto patrona informační webové stránky Mediapart, která si dělá jméno odhalováním nekalých praktik ve veřejném životě a státní správě“ (Müller, 2015, s. 23).⁸ Právě Müller se (ne) přijetím románu francouzskými intelektuály, spisovateli nebo redaktory zabýval nejobsáhleji – ve svém výběru registruje pouze jeden uznalý hlas, a sice od romanopisce a scénáristy Emmanuela Carrèra.

Kritika islámu, kritika Evropy

Mezi nejčastější a návratné otázky objevující se v reflexích románu patří úvahy nad principiálním cílem či objektem jeho sociálněkritického tónu. Zatímco v případě konstatování, že Houellebecqova románová vize blízké budoucnosti je zrcadlem problémů současné západní (evropské) společnosti a kultury, panuje v recenzích a kritikách shoda, jinak je tomu ohledně výkladu důvodů tematizované proměny Francie. Hledání interpretačního klíče je přitom rozprostřeno – časté je inklinování k výkladu románu jako kritiky individualistického stavu Západu, jako podobenství o důsledcích údajného selhání kapitalismu a konzumerismu rámovaného národními státy.

Přehlédneme-li texty zmíněného směřování, příkladem takového hodnocení může být kritika Jana Bělíčka v on-line magazínu A2larmu s výrazně levicovou orientací: „Houellebecqova kritika jde ke kořenům. Ukazuje, že ideologie liberálního humanismu postrádá životaschopný základ. [...] Podvolení je ofenzivou na francouzské střední vrstvy a intelektuální elity, jejich konzumerismus, pohodlnost a nedostatek životního elánu v soukromých i politických záležitostech. To vše dělá z měšťáků apatické a nezakotvené ubožáky“ (Běliček, 2015). Protagonista knihy má být reprezentantem této třídy, Eva Klíčová doplňuje charakteristiku i nelichotivým titulem své recenze – a sice *Zápisky starého xenofoba* (Klíčová, 2015, s. 78). Obdobně podstatu vyznění románu interpretuje na stránkách Respektu (její článek patří mezi první zachycené kritiky románu v českém prostředí vůbec) spisovatelka a publicistka Magdaléna Platzová: „Pokud zde Houellebecq něco odsuzuje, pak je to humanistický ideál individuální svobody zrozený z osvícenství“ (Platzová, 2015). Rovněž poukazuje na to, že téma individualizace má

⁸ S časovým odstupem můžeme v Plenelově požadavku spatřovat jeden z mnoha zárodků cenzury a ostrakizace, pro níž se v některých západních státech vžilo označení „cancel culture“.

u autora místo napříč jednotlivými knihami, krom toho zpravidla představuje základní příčinu neštěstí a tragiky jeho postav.

Analogické argumenty předkládá rovněž Petr Drulák, diplomat a bývalý český velvyslanec v Paříži. Jeho zevrubný článek v příloze Salon deníku Právo odmítá islamismus jakožto téma románu a jako výše jmenovaní staví do popředí dva pojmy, které vidí problematicky: kapitalismus a konzum. Oproti Bělíčkovi, který dystopii uchopuje jako potvrzení selhání kapitalismu a liberalismu (a své ideologické pozice vymezuje kategoricky, když se zřetelným politováním odsuzuje Houellebecqa coby reakčního a hrubě konzervativního), je Drulákovi kniha spíše reflexí světa a cestou k porozumění nejen náboženským totalitám a návratného potenciálu autoritářství. Text je nicméně také příkladem prizmatu levicového světového názoru, jak dokládá myšlenka ze závěru: „Kapitalismus, navzdory svým neduhům a vnitřním rozporům, nepřináší univerzální zoufalství. Pokud je krocen a kultivován, může být pozitivní silou“ (Drulák, 2015).

Jiné (a v zásadě stejně frekventované) interpretační pole popisuje dílo coby literárně vyjádřené varování před následky multikulturně konstruované a politickou korektností paralyzované společnosti, v níž se islamizace rozšíří do podoby majority či *sensu stricto* vlivové majority – v tomto případě realizující politiku ve Francii podle doktrín muslimské víry.⁹ Románová verze budoucího vývoje se tak stává dalším krokem *imploze* západních hodnot, resp. nihilismu ztělesněného ústředním protagonistou.¹⁰ Tato perspektiva nezřídka podtrhuje románové pojetí islámu jako náboženství síly, které svou energií a houževnatou oddaností získává logický vliv – příkladem může být výmluvné spojení „dychtivý a vychytralý islám“ (Kopáč, 2015) v textu na Idnes.cz. Jiří Peňás na Lidovky.cz a Tereza Matějčková v tištěných Lidových novinách spatřují sílu islámu ve fabulované Francii jako důsledek biologické schopnosti se reprodukovat, tedy v míře porodnosti muslimské menšiny; Matějčková si všímá i jinak kritiky opomíjené a Houellebecqem tematizované přetvářky islámského prezidenta a režimu. Je jí rozpor mezi proklamovanou rovností a svobodou, ale reálným omezením práv především žen, od kterých se pod hávem dobrých úmyslů očekává sociální pasivita a podřízenost mužskému pohlaví.

Ještě ostřejší hodnocení románového universa pak na serveru LaCultura uvádí v kondenzované recenzi Filip Šimeček, pro nějž je nová, „podvolená“ Francie formou diktatury: „[...] neskrývá se pod pozlátkem saúdských petrodolarů otevřený klerofašistický režim? Jak by vypadalo Podvolení v případě, že by byl vyprávěčem obyčejný Francouz nižší střední třídy?

⁹ Žádná ze zkoumaných kritik nebo recenzí, které akcentovaly dystopickou hrozbu islamizace a západní slabosti, román nevčlenila do silné francouzské tradice próz s obdobným tématem; ojediněle byla připomenuta kniha Erica Zemmoura *Le suicide français* (Francouzská sebevražda).

¹⁰ Jde o Houellebecqovo bytostné téma; tímto pojmem máme na mysli progresivní společenské změny, které probíhají v západní civilizaci: „V poslední době jsme v Evropě a v západním světě svědky postupného, ale zřetelného procesu rozpadu společnosti a ztráty tradičních hodnot, podporovaného jak jednotlivci [...], tak akademickým prostředím, státními institucemi i nevládními organizacemi. [...] Západní člověk se opět noří do pokušení změnit svět; vytvořit novou utopii, od níž očekává údajný lepší život. Pro ilustraci našich tvrzení stačí uvést několik příkladů: radikální feminismus zpochybňuje biologickou roli mužů a žen; rodina je nahlížena jako cosi archaického a nefunkčního; zvířata jsou položena naroven člověku, a dokonce se hovoří o jejich právech; radikální ekologismus pochybuje o jedinečné roli člověka v jeho vztahu ke zbytku přírody. Vše zmíněné společně s hodnotovým relativismem – člověk zapomněl na svou schopnost rozlišovat dobro od zla, protože západní hodnotový systém, založený na křesťanství, zmizel – představuje vážné ohrožení svobody člověka a demokracie“ (Mlčoch, 2019, s. 23).

Není nutné počítat se zatýkáním levicových intelektuálů a občanských aktivistů? A co ty tisíce učitelek, vědkyň, socioložek či inženýrek, jejichž kariéra byla změnou politických poměrů násilně ukončena a jejich talent navždy pohřben?“ (Šimeček, 2016). Synekdochicky tyto názory vyjadřuje i Mark Lilla v konzervativních Kontextech: „Houellebecqovi kritici román vnímají jako protimuslimský, neboť předpokládají, že osobní svoboda je nejvyšší lidskou hodnotou – přičemž přesvědčili sami sebe, že islámská tradice s nimi souhlasí. Nesouhlasí, stejně jako Houellebecq. Terčem jeho románu však není islám, ať už si o něm sám autor myslí cokoliv. Kniha slouží jako nástroj k vyjádření nepolevující evropské obavy, že tvrdošíjné prosazování určitého pojetí svobody – svobody od tradice a autority, svobody ke sledování čistě osobních zájmů – musí nevyhnutelně vést ke katastrofě“ (Lilla, 2015, s. 27).

Prezentované škály nahlížení na význam, resp. příčinu stavu budoucí Francie propojil všeobecně sdílený postřeh, totiž že *Podvolení* nevyjadřuje nenávisť k islámu *per se* a není antiislámským hanopisem. Jinak je tomu u interpretace a vnímání „viníka“ tristního stavu Houellebecqovy fikční společnosti zahrnující hrozící občanskou válku, obavu z překročení politické korektnosti spolu s (auto)cenzurou nebo nastoleným omezením akademických svobod. Jinými slovy, zda kniha předestírá evropskou slabost, které (logicky v duchu přirozeného výběru) využije vitálnější náboženské a kulturní ohnisko, nebo tematizuje a problematizuje charakter (francouzského) islámu včetně nerespektování individuálních svobod a sekularismu; nebo obojí.

Budoucnost, která (ne)bude

Od ohledávání terčů Houellebecqovy knihy se autoři recenzí a kritik často plynule přesouvají k dalšímu problému, stojícímu mimo samotný vnitřní svět románu. Je jím pokus o stanovení míry toho, jaké mají události (či tendence) románového fikčního světa potenciál a pravděpodobnost realizace v budoucnosti aktuálního světa. Z polí výkladu, interpretace a poměřování hodnoty se tak stává rovina spekulací, ve kterých lze spatřovat nejvyšší míru subjektivity – jestliže zde recenzentům chybí jakákoliv teoretická kotva či opora, jsou tyto pasáže odvislé výlučně od individuální empirie a ideových postojů. K lákavé sebeprojekci představ kritika či recenzenta ovšem nedochází zdaleka jen v textech publikovaných v masmédiích, kde mohou působit čtenářsky a atraktivně, nýbrž také v etablovaných periodických oborových.¹¹

Na stranu výkladů *Podvolení* jakožto prognózy, jejíž naplnění se zdá možné nebo pravděpodobné, se mj. postavili Eva Novak v Literárních novinách, Zdeněk Müller v Lidových novinách, Mark Lilla na stránkách Kontextů, Jan Šícha v Deníku Referendum nebo Radim Kopáč na zpravodajském portálu Idnes.cz. Přímočaře uvádí knihu kritička umění Novak v perexu svého článku: „[...] román se odehrává v roce 2022 a je typickou dystopií, tedy obrazem společnosti, se kterou to jde po všech stránkách z kopce. Vše, co v románu čteme, se klidně může stát, současný vývoj k tomu směřuje“ (Novak, 2015, s. 20). Müller pak shrnuje kritiku závěrečným mezititulkem „Snad ještě není pozdě“ (Müller, 2015, s. 24), formuluje tedy obavu z „realističnosti“ fabule a možnosti jejího „přenesení“ do aktuálního světa – obdobně didakticky ve svém textu uvažuje Kopáč, když si pokládá otázku, co si z této „aktuální fikce vzít do života“ (Kopáč, 2015). A apelem na čtenáře ohledně nutnosti evropského nepodvolení se, tedy odmítnutím vlivu islámu,

¹¹ K mimoděčné čtenářově potřebě vztahování literárního světa k aktuálnímu srov. např. Abłamowicz, 2008, s. 178.

uzavírá svou kritiku Jiří Peňás, pro nějž je právě Houellebecqovo dílo výrazem západní svobody, intelektualismu a umění v kontrastu k vnitřnímu světu románu: „Zbyla ta satira, kritika a ostrost jako projev evropské tradice, kterou má cenu hájit. A nepodvolovat se“ (Peňás, 2015).

Opačný názor vyjádřili mezi jinými Michal Polák v rádiu Wave a Jan Bělíček v A2larmu. Druhý jmenovaný artikuluje myšlenku, že Houellebecqovým úmyslem ani nebylo primárně vytvořit věrohodnou predikci francouzské budoucnosti; argumentem je mu nejednotnost muslimské komunity a její nízká početnost. Z této úvahy vyvozuje míjení se fikce s realitou: „Pokud bychom chtěli Houellebecqovu knihu brát jako politologickou prognózu, příliš by neobstála“ (Bělíček, 2015). Odmítavý postoj sdílí Polák: „Politická větev příběhu není příliš věrohodná“ (Polák, 2015). Zdůvodněním je podle něj fakt, že prozaik zůstává ve vnímání a popisu islámu na povrchu – neanalyzuje-li toto náboženství dostatečně, není schopen syntézy ve tvaru uvěřitelné politické fikce. Zatímco oba zmínění publicisté argumentují konzistentně, pozoruhodně rozpornou kritiku věnovala *Podvolení* v literární revui Host Eva Klíčová. Čteme v ní: „Aby byla kniha vnímána jako utopie, na to je popis budoucnosti až příliš nekompletní“ (Klíčová, 2015, s. 79). Po tomto rigorózním tvrzení nicméně zařazuje román mezi ironická díla bez etických hranic, které nemusí mít v budoucí Evropě místo: „Lze se domnívat, že stále složitější soužití kultur (nejen v Evropě) bude mít pro podobné šoufky stále menší pochopení“ (tamtéž). Na straně jedné tedy v kritice zaznívá nevíra v Houellebecqem stvořenou vizi problému soužití kultur, na straně druhé pisatelka oněm samým problémům přisuzuje citlivost či kontroverznost daného tématu v literatuře a vytváří tak zřetelný protimluv.

A vše ostatní...

Až marginální oblastí zájmu kritiků a publicistů pak zpravidla zůstává Houellebecqovo uchopení samotné románové formy, její (ne)zdařilost, umělecká hodnota knihy jako taková; šíří se tomu aspektu věnuje pouze několik zaznamenaných recenzí. Mezi ně patří text Ivana Adamoviče pro *Hospodářské noviny*, který vnímá stylistický posun knihy: „[...] jindy tak věcný autorův styl v této knize vytáčí piruety, věty jsou zdobenější, celkový výraz měkčí a jaksí tradičnější“ (Adamovič, 2015, s. 16). Tato charakteristika však recenzenta nevede k pochvale, ale naopak ke konstatování, že se o velký román nejedná. Poukazuje také na nedostatek románových prostředků a „chatrný děj“ jsoucí toliko „věšákem pro obsáhlé úvahy, často značně schematické“ (tamtéž). Srovnání formy se staršími Houellebecqovými romány přidává Michal Kašpárek ve *Finmagu*: „Podvolení je výrazně stravitelnější [...]. Podvolení ale na rozdíl od starších románů přináší jen málo překážek, minimum krutých obrazů a abstraktních úvah“ (Kašpárek, 2015). Význam díla tak recenzent spatřuje daleko spíše ve vztahu k aktuálnímu světu než v samotných imanentní hodnotách: „Houellebecq nenapsal román skvělý ani krásný, ale román aktuální a důležitý“ (tamtéž).

Formální stránka je dále zmiňována v recenzi platformy *LaCultura*. Opodstatněný postřeh, totiž že intertextové vztahování k autoritám evropských kulturních dějin je francouzské literární tradici vlastní, zde Filip Šimeček spojuje s nutností čtenářova, alespoň základního, intelektuálního přehledu (v této souvislosti je připomenuta tvorba Milana Kundery). Recenzent ovšem spatřuje i slabinu formy Houellebecqova románu, a to ve spojení až básnických vyjádření a obrátů s lexikem věcně či vulgárně popisujícím erotično a sexuální praktiky.

Vrátíme-li se k problematice dějovosti, identický soud o jejím nedostatku najdeme u Evy Klíčové v *Hostu*: „Děj se tu příliš neděje, [...] předváděné dialogy postrádají originalitu, vzhled či cokoli, co by je odlišilo od pročítání komentářů v internetových diskuzích“ (Klíčová, 2015, s. 79).

Nelze ovšem nepodotknout, že kniha je koncipována jako román à la thèse, tedy subžánr, v němž má dějovost zpravidla podružnou roli – tohoto specifika si jako jediný všímá Jiří Peňás: „Je to příkladný román à la thèse, spíše pamflet či groteska“ (Peňás, 2015). Podobného genologického ohledávání díla se v kritikách rovněž nachází velmi poskrovnu, zpravidla je pouze všeobecně titulováno jako *román*¹², event. s přídomek dystopie. Kromě zmíněného Peňásova textu se svým zaměřením vymyká článek Viktora Špačka pro server Literární.cz, který si v úvodu stanovuje otázku, zda lze považovat *Podvolení* za román společenský – jeho argumenty směřují k závěru, že nikoliv. Genologickou diskuzi ostatně uzavírá Müller, poměřující dílo v mantinelech politické bajky a sociopsychologické sondy: „Výchozí myšlenkový záměr je v obou případech důležitější než románová stavba. Není proto divu, že kritici váhají, kam zaměřit svou analýzu. Na literaturu, na románovou logiku, anebo na tezi a její fabulační rozpracování?“ (Müller, 2015, s. 23).

Závěr

Tyto citované věty nás vracejí k úvodním hypotézám – kritici a recenzenti, zde popsaní jako váhající, v případě Houellebecqova románu výrazně inklinovali k podlehnutí efektu *make-believe*, tedy sebeprojekci do světa románového, fikčního. Jak jsme se pokusili doložit na předchozích stranách, důsledkem tohoto efektu je pak dominance ideových a ideologických úvah, které reálně nehovoří o fikčním světě jako takovém, ale primárně o universu aktuálním. Přestože se studie zaměřila na ohlasy pouze jednoho literárního díla, může ilustrovat problematiku kritické recepce próz obsahujících dystopický modus, a tedy i silnou saturaci referencemi k aktuálnímu světu. Analýza tohoto konkrétního případu ukázala, jak výraznou složku recenzí mediálně vděčného a politicky kontroverzního díla představují subjektivní světonázorové pohledy na společenské uspořádání, hodnoty a politiku. Potvrzením jsou mj. rozpory v nahlížení pravděpodobnosti opakování fabule v žité realitě stejně jako opakovaná hodnocení pozice islámského prvku nebo islamofobie ve Francii či Evropě. V tomto smyslu je též patrná determinace ideovými východisky daného média (např. progresivisticky orientovaných versus konzervativních) – zde bychom však již narazili na limity cílů a rozsahu našeho příspěvku.

Úhrnem konstatujeme, že převahou „mimoliterárních“ pasáží blízkých politickým, potažmo společenským komentářům se z recenzního diskurzu okolo *Podvolení* vytvořila početná názorová platforma nejen k tématu (ne)fungování multikulturalismu v současné západní Evropě, resp. jeho potenciální budoucnosti; samotný román v ní přitom sehrál často roli pomyslného odrazového můstku nežli středobodu zájmu. Výše zmiňované závěry mohou ovšem sloužit i jako širší podklad k debatám o stavu české literární kritiky či mediální reflexe současné literatury.

LITERATURA

Prameny

- ADAMOVIČ, Ivan. 2015. Podvolení islámu. *Hospodářské noviny*, 2015, roč. 59, č. 213, s. 16. ISSN 0862-9587.
 BĚLÍČEK, Jan. 2015. Houellebecqovo pohrbívání republiky. *A2larm* [online]. 29. 10. 2015 [cit. 10. 3. 2020]. ISSN 1801-4542. Dostupné na: <https://a2larm.cz/2015/10/houellebecqovo-pohrbivani-republiky/>.

¹² Eva Klíčová v Hostu střídavě operuje s označením román i novela.

- BROŽ, Josef. 2015. Podvolení jde ke kořeni krize západní demokracie. *ČT24* [online]. 7.11.2015 [cit. 10. 3. 2020]. Dostupné na: <https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/1614134-recenze-podvoleni-jde-ke-koreni-krize-zapadni-demokracie>.
- DRULÁK, Petr. 2015. Nad knihou Michela Houellebecqa: Temně slastné podrobení. *Novinky.cz* [online]. 8. 4. 2015 [cit. 10. 3. 2020]. ISSN 1213-0702. Dostupné na: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/nad-knihou-michela-houellebecqa-temne-slastne-podrobeni-292211>.
- KAŠPÁREK, Michal. 2015. Fuck autonomy. Houellebecq napsal reklamu na podvolení. *Finmag – Finanční magazín* [online]. 12. 11. 2015 [cit. 10. 3. 2020]. ISSN 1213-2217. Dostupné na: <https://finmag.penize.cz/recenze/305779-fuck-autonomy-houellebecq-napsal-reklamu-na-podvoleni>.
- KLÍČOVÁ, Eva. 2015. Zápisky starého xenofoba. *Host*, 2015, roč. 31, č. 8, s. 78–79. ISSN 1211-9938.
- KOPÁČ, Radim. 2015. Podvolení ukazuje Evropu zkorumpovanou dychtivým islámem podrobení. *Idnes.cz* [online]. 2. 12. 2015 [cit. 10. 3. 2020]. ISSN 1210-1168. Dostupné na: https://www.idnes.cz/kultura/literatura/podvoleni-recenze.A151201_181135_literatura_kiz.
- LILLA, Mark. 2015. Ohnout se k Mekce. *Kontexty*, 2015, roč. 7, č. 6, s. 24–27. ISSN 1803-6988.
- MATĚJČKOVÁ, Tereza. 2015. Doma bude uklizeno a navařeno? *Lidové noviny*, 2015, roč. 28, č. 14, s. 25. ISSN 0862-5921.
- MÜLLER, Zdeněk. 2015. Jak Houellebecq vidí budoucnost. *Lidové noviny*, 2015, roč. 28, č. 14, s. 23–24. ISSN 0862-5921.
- NOVAK, Eva. 2015. Houellebecq: Podmanění. *Literární noviny*, 2015, roč. 26, č. 2, s. 20–21. ISSN 1210-0021.
- PEŇÁS, Jiří. 2015. Něžná forma islamizace Michela Houellebecqa. *Lidovky.cz* [online]. 21. 11. 2015 [cit. 10. 3. 2020]. ISSN 1213-1385. Dostupné na: https://www.lidovky.cz/kultura/nezna-forma-islamizace-michela-houellebecqa.A151211_104342_ln_kultura_hep.
- PLATZOVÁ, Magdaléna. 2015. Podlehnutí je tak snadné. *Respekt*, 2015, roč. 26, č. 4, s. 62. ISSN 0862-6545.
- POLÁK, Michal. 2015. Houellebecq v knize Podvolení zkoumá islám, ale bojí se jít do hloubky. *Radio Wave* [online]. 5. 11. 2015 [cit. 1. 11. 2020]. Dostupné na: <https://wave.rozhlas.cz/houellebecq-v-knize-podvoleni-zkouma-islam-ale-boji-se-jit-do-hloubky-5217126>.
- ŠIMEČEK, Filip. 2016. Volnost, rovnost a chlebičky s kaviárem. *LaCultura.cz* [online]. 26. 3. 2016 [cit. 30. 4. 2020]. ISSN 1804-0144. Dostupné na: <https://www.lacultura.cz/2016/03/volnost-rovnost-chlebicky-s-kaviarem/>
- ŠÍCHA, Jan. 2015. Podvolení – nad nejvlivnějším románem dneška. *Deník Referendum* [online]. 2. 8. 2015 [cit. 10. 3. 2020]. ISSN 2533-5987. Dostupné na: <https://denikreferendum.cz/clanek/20950-podvoleni-nad-nejvlivnejsim-romanem-dneska>.
- ŠPAČEK, Viktor. 2016. Mezi sebevraždou a islámem. *Literární.cz* [online]. 16. 2. 2016 [cit. 10. 3. 2020]. ISSN 1803-0998. Dostupné na: http://www.literarni.cz/rubriky/recenze/proza/michel-houellebecq-podvoleni_10794.html#.XmoOr81CdZp.

Sekundární literatura

- ABŁAMOWICZ, Aleksander. 2008. *Ecrits sur le roman et le romanesque*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008. ISBN 978-80-7368-524-9.
- AÏSSAOUI, Mohammed. 2016. Et les plus gros vendeurs de romans en 2015 sont... *Le Figaro* [online]. 20. 1. 2016 [cit. 11. 1. 2020]. ISSN 0182-5852. Dostupné na: <https://www.lefigaro.fr/livres/2016/01/20/03005-20160120ARTFIG00293-les-10-auteurs-francais-qui-vendent-le-plus.php>.
- AYED, Kawthar. 2005. L'Anticipation dystopique et le désenchantement moderne. *Cycnos* [online], 2005, roč. 22, č. 1, s. 95–105. ISSN 1765-3118. Dostupné na: <http://revel.unice.fr/cycnos/index.html?id=501>.
- BOUSQUET, Louis. 2019. L'islam dans les romans de Michel Houellebecq. *Romanica Wratislaviensia*, 2019, č. 66, s. 93–108. ISSN 0557-2665.

- DARGENT, François a kol. 2015. Les dix livres qui ont marqué 2015. *Le Figaro* [online]. 21. 12. 2015 [cit. 2. 1. 2020]. ISSN 0182-5852. Dostupné na: <https://www.lefigaro.fr/livres/2015/12/21/03005-20151221ARTFIG00096-les-dix-livres-qui-ont-marque-2015.php>.
- HRTÁNEK, Petr. 2004. *Negativní utopie v české próze druhé poloviny 20. století. Pokus o znakovou identifikaci žánru*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2004. ISBN 80-7042-645-4.
- HU, Hua. 2016. L'utopie chez Houellebecq: interprétation des éléments dominants et du style d'écriture dans l'univers houellebecquien. *ReS Futuræ* [online], 2016, roč. 5, č. 8 [cit. 20. 8. 2020]. ISSN 2264-6949. Dostupné na: <http://journals.openedition.org/resf/902>.
- JANOUSEK, Pavel. 2018. *...a další studie*. Praha: Academia, 2018. ISBN 978-80-200-2834-1.
- KOŠTANSKÁ, Martina. 2018. *Dystopie ve vybraných románech Michela Houellebecqa*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2018. Diplomová práce.
- MACKAY DEMERJIAN, Louisa (ed.). 2016. *The Age of Dystopia: One Genre, Our Fears and Our Future*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2016. ISBN 978-1-4438-8694-9.
- VALLS, Manuel. 2015. „Ces individus étaient suivis mais il n'y a pas de risque zéro“ – RTL – RTL. *Youtube.com* [online]. 8. 1. 2015 [cit. 20. 8. 2020]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=XgZ1_koC2UI.
- MLČOCH, Jan. 2019. Los enemigos de la libertad: Mario Vargas Llosa y las nuevas utopías. *Studia Romanistica*, 2019, roč. 19, č. 2, s. 19–28. ISSN 1803-6406.
- MOURGUE, Marion. 2020. Un rapport alarmant pointe la propagation de l'islam politique en France. *Le Figaro* [online]. 8. 7. 2020 [cit. 20. 8. 2020]. ISSN 0182-5852. Dostupné na: <https://www.lefigaro.fr/actualite-france/un-rapport-du-senat-pointe-la-propagation-de-l-islam-politique-en-france-20200708>.
- NAXERA, Vladimír – STULÍK, Ondřej – BÍLEK, Jaroslav. 2015. *Literární a filmové dystopie pohledem politické vědy*. Banská Bystrica: Belianum, 2015. ISBN 978-80-557-1060-0.
- PAVLOVA, Olga. 2018. Literární dystopie a pokusy o její vymezení ve světovém a českém kontextu. *Slovo a smysl*, 2018, roč. 15, č. 30, s. 110–127. ISSN 2336-6680.
- PAVLOVA, Olga. 2020. Konzervatismus a „konzervování“. *Plav*: měsíčník pro světovou literaturu, 2020, roč. 16, č. 1, s. 8–11. ISSN 1802-4734.
- SMEETS, Marc. 2015. Michel Houellebecq: un homme, une (sou)mission. *RELIEF – Revue Électronique de Littérature Française*, 2015, roč. 9, č. 2, s. 99–111. ISSN 1873-5045.
- Svaz českých knihkupců a nakladatelů* [online]. Praha: SČKN, 2016 [cit. 20. 8. 2020]. Dostupné na: <https://www.sckn.cz/r-p-b/?year=2016&week=31>
- ŠAUR, Josef. 2017. Role historického a politického kontextu v aktuální české recepci současné ruské literatury. In: KOŁODZIEJ, Agnieszka – PIASECKI, Tomasz (eds.). *Słowiańszczyzna dawniej i dziś – język, literatura, kultura: monografia ze studiów slawistycznych III*. Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervart, 2017, s. 451–460. ISBN 978-80-7465-322-3.
- ŠRÁMEK, Jiří. 2012. *Panorama francouzské literatury od počátku po současnost*. 2. sv. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-565-8.

.....

Mgr. Karel Střelec, Ph.D.
Katedra romanistiky
Filozofická fakulta Ostravské univerzity
Reální 5
701 03 Ostrava
Česká republika
karel.strelec@osu.cz